

Úvod

Jedným zo sľubov, ktorý katolícki manželia vyslovujú pri sobáši, je založenie a vytrvanie v doživotnom rodinnom spoločenstve, čo premenené na drobné znamená, že sú povinní z kánonickoprávneho a morálneho hľadiska spoločne žiť a manželstvo aj pri existencii sporov a kolízií udržať a zachovať (*convictus coniugalis* – súčasný kán. 1151 CIC). Výlučne týmto spôsobom sa naplnil kánonicko-právny záväzok nerozlučiteľného a sviatostného manželstva (*matrimonium sacrum*), za ktorý odborná kánonistická a taktiež i rozvíjajúca sa laická súkromnoprávna diskusia v sledovanej ére začiatku 19. storočia považovala výhradný zväzok muža a ženy, chápaný ako jeden z dogmatických pilierov a princípov katolíckej familiaristiky a prirodzenoprávny základ¹ manželstva.²

Bohaté všeobecné dejiny Katolíckej cirkvi nám predkladajú presvedčivé dôkazy, že jej systém kánonického práva zachovával po stáročia vytvorený komplexný právny poriadok dotýkajúci sa vzniku (uzavretia), trvania a zániku manželstva, vychádzajúc prioritne z noriem prirodzeného a pozitívneho Božieho práva.³ Za dvojtisícročný vývoj sa kreoval veľmi prepracovaný a konzistentný systém manželského osobného práva, výlučný pre jej členov. Manželstvo katolíkov a nemožnosť jeho zániku, opierajúc sa o znenie Písma: „Čo teda Boh spojil, nech človek nerozlučuje“ (Mt, 19,6), zároveň po stáročia tvorilo a tvorí dodnes živo diskutovateľnú, akoby večnú tému kánonistiky a podobne je tomu v súčasnom civilnom, resp. rodinnom práve.

Taktiež zo sledovanej súdnej praxe Ostrihomskej arcidiecézy zo začiatku 19. storočia môžeme poskytnúť dôkaz zachovania predmetnej manželskej doktríny o nerozlučiteľnosti manželstva: „Pretože podľa doktríny Tridentu (Stretnutie 24), sú manželia zaviazaní manželským putom, pretože už nie sú dve, ale jedno telo, a teda čo Boh spojil, človek nemôže rozdeliť.“⁴

¹ O prirodzenej povahe manželstva vedno s jeho primárnymi znakmi pozri napr. KASPER, Walter. Teologie kresťanského manželství. Brno, 1997, s. 40; KLIMEŠ, Petr. Psychické příčiny neplatnosti manželství. Olomouc, 2004, s. 34.

² K osobnému manželskému právu v Uhorsku, poznávaného cez diela neskoronovovekej uhorskej kánonistiky a civilistiky, pozri spracovanie viacerých kánonických inštitútov, riešiacich manželské spory in LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku. 2. Prepracované a doplnené vydanie. Právne postavenie šľachtickej. Praha, 2022, s. 33-70.

³ V právnej histórii hovoríme o náboženskom systéme osobného manželského práva, ktorý začal štát narušovať od čias Francúzskej revolúcie, in: DZIADZIO, Andrzej. Powszechna historia prawa. Warszawa, 2008, s. 313.

⁴ „Quia vero iuxta Consilii Tridentini Doctrinam Sessio 24 vinculo matrimoniali conjuges ita obstringentesque, ut ita non essent duo, sed caro una, quod ergo Deus conjunxit, homines separare non possent. (Pretože podľa doktríny Tridentu (24. stretnutie), sú manželia viazaní takým manželským putom, akoby už neboli dvaja, ale jedno telo, čo teda Boh spojil, ľudia nemôžu rozlúčiť).“ V súvisi s konkrétnou kauzou šľachtického páru Jozefa Hrabovského a Apolónie Pinčesovej z roku 1802 manželka utekala od manžela po deviatich rokoch manželstva, a preto súd rozhodol o jej povinnosti sa k manželovi vrátiť: „podľa príslušného titulu o žene, ktorá opustila muža, nech je táto skrze cirkevný rozsudok k nemu prinútená sa vrátiť. (iuxta Cap. de illa uxor relinquens virum, per iudicium Ecclesiae ad eum redire cogenda veniret)“. In ATA, f. Officium Vicariale Tyrnaviense, Processualia, 1802, proces VII, nr. 42.

Ku koncu 18. storočia sa iniciovali prvé reálne právne úpravy tvoriaceho sa svetského, resp. laického manželského práva. U väčšinovej populácie katolíckeho vierovyznania novokreované svetské manželské osobné právo však nemalo žiadnu právnu silu a právomoc, zároveň sa naďalej uznávala medzi katolíkmi kánonická dogma o posvätnosti a nerozlučiteľnosti – zákaz zániku posvätného a právoplatného manželstva za života manželov, ktoré „až smrť môže rozdeliť (*sed morte tantum solvitur*)“.⁵ Pre manželstvá v protestantských cirkvách však laické právo už umožnilo zánik manželstva v inštitúte rozvodu (nem. Scheidung, lat. *divortium*). Citujúc vtedajšieho civilistu J. Junga tvoriace sa uhorské laické právo vychádzalo z liberálnejšieho poňatia protestantských manželských zväzkov a ich voľného zmluvného charakteru, v ktorých dôsledku bol možný aj zánik manželstva za istých podmienok alebo prípadne po dohode manželov a so súhlasom súdu: „Keďže však svojvoľné rozlúčenie manželstiev nie je zlučiteľné s blahom každého jednotlivca v štáte a je v dôsledku toho v rozpore s hlavným účelom spoločenskej jednoty, no celá spoločnosť má právo uplatňovať prirodzenú slobodu jednotlivca, ak si to vyžaduje záujem celej spoločnosti, preto môže pre manželské zväzky predpisovať aj zákony, podľa ktorých sa majú tieto uzatvárať.“⁶ Spomenutú svetskú legislatívu v sledovanom období zosobňoval pre manželstvá medzi nekatolíkmi prvý manželský patent Jozefa II. z roku 1786, ktorý normoval nielen vznik ale aj zánik manželstiev protestantov.⁷

Keď upriamime pozornosť na vtedajšie kánonické normy, tie blahosklonne poskytovali pre výnimočné situácie, ak by plnenie základnej manželskej povinnosti žiť spolu a byť si verný bolo z morálneho imperatívu nerozlučiteľnosti manželstva nemožné, alebo by bolo navyše spojené s veľkým nebezpečenstvom, možnosť dočasne odlúčiť manželov a prerušiť ich súžitie. Príslušné cirkevné sudy rozhodovali o jednotlivých manželských situáciách, v ktorých sa manželia, resp. budúci manželia (snúbenci) mohli ocitnúť, a preto najčastejšie judikovali o snúbeneckých sporoch, o sporoch vzniknutých v troch druhoch manželstva: buď zákonom, platnom alebo konzumovanom manželstve⁸, a ktoré určovali aj druh žaloby a limity rozhodovacej činnosti súdov v merite sporu.⁹ Meritum manželského sporu alebo petit žaloby sa mohlo dotýkať preto splnenia snúbeneckého záväzku alebo potrestania neplnenia manželského záväzku (*ad poenam resultus et*

⁵ KELEMEN, Emericus. *Institutiones juris hungarici privati, Liber I.*, Budae, 1818, s. 358. Tému o nerozlučiteľnosti konfirmovali uhorskí civilisti ešte aj v druhej polovici 19. storočia, keď sa už tvoril laický manželský systém a veľmi postupne sa schýľovalo k prvému manželského zákonu (prijatom v roku 1894). In PUTZ, Karl. *System des ungarischen Privatrechtes*, Wien, 1870, s. 310.

⁶ JUNG, Johan. *Dastellung des ungarischen Privatrechtes. I. Band.* Wien, 1818, s. 79.

⁷ Jozefov patent bol konfirmovaný na základe zák. čl. XXVI/1791, publikovaný napr. in Benignae patentales in die 6. martii 1786 in re matrimoniali emanatae et per articulum 26. 1791 quoad Evangelicos utriusque Confessionis in Hungaria confirmatae. Leutschoviae, 1823.

⁸ Zákonné (legitimum) manželstvo je uzavreté medzi dvomi osobami (alebo sprostredkovateľmi) a existuje buď formou zasúbenia alebo manželskej zmluvy; platné manželstvo vznikne vtedy, ak dobrovoľný súhlas oboch snúbencov vznikne s požehnaním miestne príslušného farára alebo ním povereného zástupcu slávnostnou prisahou ako sviatosť a konzumované manželstvo nastane po prijatí sviatosti manželstva a po manželskej súložii, in JUNG, *Dastellung*, s. 96-98.

⁹ JUNG, *Dastellung*, s. 111.

vinculi). Ďalej súdy rozhodovali o odluke/separácii od stola a lôžka alebo celkom výnimočne o rozlúčení manželstva.¹⁰

Kánonistika skonštruovala vo svojom 2000-ročnom vývoji manželského osobného práva inštitúty, ktoré umožnili:

- a) trvalo zrušiť, t. j. rozlúčiť manželstvo, a to inštitútom nazvaným rozlúčenie (*divortium, totale divortium*) prípadne
- b) sobáš anulovať, t. j. vyhlásiť manželstvo za neplatné od začiatku, alebo naopak umožnili,
- c) aby sa neplatné manželstvo stalo konvalidáciou platné a konečne
- d) v prípade platného a konzumovaného manželstva v odôvodnených prípadoch súd povolil odluku/separáciu od stola a lôžka, dôsledkom čoho manželstvo síce nezaniklo, ale zanikla povinnosť žiť spolu a (na)plniť manželské povinnosti a práva.

Uhorská civilistika a kánonistika s rovnakým dôrazom v sledovanej ére pripomenula nezmeniteľný príkaz zák. čl. XXVI/1790 o výlučnej súdnej právomoci cirkevných súdov Katolíckej cirkvi vo veciach manželských a snúbeneckých sporov katolíkov a zmiešaných manželstiev, do ktorých svetské právo nemohlo vstupovať a rozhodovať. Renomovaný uhorský kánonista profesor na starobylej Trnavskej univerzite P. Khlósz sa v polovici 18. storočia k výlučnej cirkevnej jurisdikcii vyjadril jasne: „*Platí tento princíp: manželské spory ako jedny z osobitne určených cirkevných súdnych vecí, prináležia len do jurisdikcie miestneho biskupa a nie vyššieho predstaveného (ak tu neexistuje jeho delegácia)*“ a ďalej prízvukuje prvostupňovú právomoc miestnych biskupov: „*Biskupi majú právomoc posudzovať cirkevné a duchovné veci, medzi ktoré sa radí aj sviatosť manželstva, podľa kánonického práva (Episcopi enim habent potestatem res ecclesiasticas ac spirituales, quibus sacramentum matrimonii adnumeratur)*“.¹¹

Už stredovek vychádzal z právneho základu kánonických predpisov Graciánovho dekrétu, ktorý ani Tridentský koncil nespochybnil, a ktorý uznalo svetské uhorské právo (príkladne zák. čl. III/1462, XXV/1552, XXVII/1563, XXV/1567, LXX/1618, XV/1647, XX/1791). Aplikovala sa tiež striktná výsada výlučnosti cirkevných súdov vo veciach manželských: „*matrimonia reguntur iure poli et non iure fori*“ (manželstvá sa riadia právo nebies, nie súdu), ktorú cirkevné súdy mohli dodržiavať až do nástupu dualistického práva. P. Khlósz a J. Jung priamo odkazovali na závery Tridentského koncilu, Zasadnutie 24, kán. 12, *doctrina de sacramento matrimonii*: „*Si quis dixerit, causas matrimoniales non spectare ad iudices ecclesiasticos, anathema sit.*“ (doktrína sviatosti manželstva: Ak niekto hovorí, že manželské kauzy nepatria pred cirkevných sudcov, nech je prekliaty).¹²

¹⁰ K jednotlivým druhom sporov pozri napr. JUNG, Dastellung, s. 111; KELEMEN, Institutiones, s. 360.

¹¹ KHLÓSZ, Paulus. Praxis seu forma processualis fori spiritualis in Mariano-apostolico Hungariae regno usu recepta. Tyrnaviae, 1761, s. 225 a 228; taktiež napr. JUNG, Dastellung, s. 22, 79.

¹² „Causam matrimonialem veluti unam ex praecipuis Fori Ecclesiastici causis, Episcopi tantum iudicio, non item Inferiorem decidendam esse.“ Citované podľa KHLÓSZ, Praxis seu forma, s. 225; porovnaj tiež KELEMEN, Institutiones, s. 362; JUNG, Darstellung, s. 79-80.

Ozrejmiť právotvornú a zástupnú (podľa tridentskej formy: v mene Boha a pred zástupcom cirkvi a dvoma svedkami, pred ktorými si manželia vysluhujú sviatosť manželstva) kompetenciu cirkevných súdov v uvedených sporoch som v štúdiu demonštrovala na konkrétnej kauze z domácej, uhorskej kánonistickej judikatúry z konca novoveku. Výskumným poľom sa stal zatiaľ neprebádaný súkromný archív Trnavskej arcidiecézy, uložený v Trnave (v skratke ATA – Archív Trnavskej arcidiecézy), z ktorého fondu Ostrihomského vikariátneho súdu (*Officium Vicariale Tyrnaviense, Processualia*) ako súdu I. stupňa, sídliaceho v sledovanej dobe na počiatku 19. storočia v Trnave, som vybrala veľmi zaujímavý a viac ako jednu dekádu dlhotrvajúci spor manželov Mateja a Barbory Huberovcov z Prešporku o odľuku od stola a lôžka.

Rozlúčenie

Už v úvode som prezentovala kánonickoprávne východisko, že pokiaľ bolo (je) uzavreté platné sviatosťné manželstvo a bolo (je) dokonané manželskou súložou (*copula carnale*), nebolo (nie je) možné ho zásadne rozlúčiť žiadnou ľudskou mocou s výnimkou smrti.¹³ Súčasný rodinnoprávny inštitút rozvodu¹⁴ s účinkom zániku manželstva má, z pochopiteľných príčin svojho vzniku a existencie – *de iure* podporovaného trvalého spoločenstva muža a ženy – právny základ v kánonickom práve, ktoré ho nazvalo a dodnes nazýva – rozlúčenie (*divortium*). V prípade platného a konzumovaného (t.j. naplneného a dokonaného) manželstva u pokrstených katolíkov vlastne nemožno ani anulovať, ani rozlúčiť katolícke manželstvo pre jeho *sui generis* zmluvnú povahu, t.j. z titulu neodvolateľnosti právneho úkonu súhlasu manželov.

Rozlúčenie nebolo možné kánonickoprávne uzavrieť dohodou manželov alebo ho prípadne vysloviť konštitutívne súdom, tak ako je to v súčasnosti možné v civilnom konaní o rozvod manželstva. Pokiaľ ho kánonické právo obozretne a veľmi výnimočne priznalo, išlo o špeciálne situácie a dôvody, historicky vytvorené

¹³ V odkaze na uznesenie Tridentského koncilu (Sessio 24, kán. 5 a 7) súdobá uhorská civilistika unisono hájila doktrinálny výklad kánonického práva o nerozlúčiteľnosti platného a konzumovaného sviatosťného manželstva pokrstených katolíkov. Z toho dôvodu tvrdili: „si consummatum matrimonium sit, nunquam divortio locus est“, in FRANK, Emericus. Principia iuris civilis Hungarici. Tomus I., Pestini, 1829, s. 129; „Divortium totale, in matrimonio rato et consummato, apud Catholicos locum habere nunquam potest, sed morte tantum solvitur“, in KELEMEN, Institutiones, s. 358; „Divortium totale apud Catholicos latini ritus, teste Trid. Sess. XXIV, Can 5 et 7 de sacram matrim, in matrimonio rato simul et consummato nunquam .. locus habet“, in SZLEMENICS, Paulus. Elementa iuris hungarici iudicarii civilis. Liber IV., Posonii, 1829, s. 150; „Die totale Ehescheidung einer vollendeten Ehe hat bey Katholiken selbst im Falle eines erwiesenen Ehebruches nie Statt, denn nur der Tod des einen Ehegenossen kann das Band der vollendeten Ehe auflösen.“, in JUNG, Darstellung, s. 112-113. Porovnaj v súčasnej kánonistike Kódex CIC/1983 v kán. 1141, ktorý explicitne normuje: „Uzavreté a dokonané manželstvo nemôže byť rozviazané nijakou ľudskou mocou a z nijakého dôvodu, okrem smrti“. Pozri KAŠNÝ, Jan. Manželství v západní tradici. Soubor kanonických studií. České Budějovice, 2006, s. 38.

¹⁴ Tento súčasný termín sa mimochodom ustálil na Slovensku až po roku 1948, keď sa prijal prvý unifikovaný a socialistickou rodinnou náukou ovplyvnený zákon o rodinnom práve, zákon č. 265/1949 Zb. K nemu bližšie ŠOŠKOVÁ, Ivana. Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie československého rodinného práva 1949. Banská Bystrica, 2016, s. 142 a nasl.

a právne formulované na základe kánonickej teórie a súdnej praxi. Vo všeobecnosti je dodnes možné pripustiť rozlúčenie u katolíkov len z jediného dôvodu: nekonzumovaného, kánonicky platne uzavretého manželstva medzi pokrstenými katolíkmi (*matrimonium ratum non consumatum*) a to na základe rozhodnutia samotného pápeža osobitnou formou dišpenzu, avšak príklady zo súdnej praxe aj na podklade zachovaných archíválií sledovaného fondu trnavského arcidiecézneho archívu som zatiaľ nenašla. Rozlúčenie sledovalo ciele manželstva (predovšetkým v prospech viery), ktoré zo závažného, spravodlivého dôvodu (*iusta causa*) nemohli byť naplnené, keďže sa zabránilo plnému manželskému súžitiu. Rozlúčenie z uvedeného dôvodu *iusta causa* sa pripúšťalo už v stredovekej právnej praxi pápežských rozhodnutí o odluke. Cirkev však aplikovala po celý historický vývoj odkukovej praxe na základe nekonzumovaného manželstva výnimočnú zástupnú moc cirkvi rozlúčiť a rozviazať manželské puto, ktoré sa manželských konsenzom platne uzavrelo, ale ešte nedovršilo, preto manželstvo nebolo integrálne. Na úplné rozlúčenie zásadne nebol a ani v súčasnosti nie je nárok, tak ako uvedený zákaz formuloval napríklad Imrich Kelemen: „Trojalá odluka platného a konzumovaného manželstva nemá u katolíkov vôbec miesto a rozväzuje sa len smrťou.“¹⁵ Rozhodovalo sa o nej vždy súdnou cestou a ku kvalifikácii rozlúčenia bol a je aj v súčasnosti potrebný, okrem iných náležitostí, dôkaz o nedovršení (nekonzumácii) manželstva.¹⁶

Osvetlime si však aj súdobú terminológiu uhorskej civilistiky 18. a 19. storočia, ktorá rozlišovala dva druhy rozlúčenia: úplné (*totale seu proprium, perpetuum divortium*) v zmysle vyššie uvedeného zániku manželstva s možnosťou uzavrieť nové manželstvo a čiastočnú odluku, resp. vhodnejšie označovanú za dočasnú (*partial, temporaneum divortium*), ktorá postulovala len rozlúčenie naďalej existujúcich manželstiev spolu so zánikom povinnosti žiť spolu a plniť manželské povinnosti, a predmetnú čiastočnú odluku vtedy nazývali aj separácia od stola a lôžka (*separatio a thoro et mensa*).¹⁷ Vtedajší uhorskí civilisti zrejme pod vplyvom rozširujúcich sa laických úprav inde v Európe a terminologicky ovplyvnení nemčinou prijali v neskorom novoveku prekladový ekvivalent pojmu *divortium* – Scheidung (v súčasnosti v zmysle petrifikovaného termínu rozvod).

Odluka od stola a lôžka

Ak teda došlo k platne uzavretému a konzumovanému manželstvu katolíkov a manželstvo neplnilo svoje ciele, kánonické právo priznalo manželom možnosť požiadať o odluku alebo separáciu od stola a lôžka (*divortium seu separatio a thoro et mensa*)¹⁸, ktorým síce manželstvo nezaniklo, ale zanikla povinnosť spolužitia

¹⁵ KELEMEN, *Institutiones*, s. 353.

¹⁶ K histórii odkukového dôvodu z titulu nekonzumovaného manželstva pozri DUDA, Ján. *Katolícke manželské právo*. Spišské Podhradie, 1996, s. 261 a nasl.; KLIMEŠ, *Psychické príčiny*, s. 43; NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolíckej cirkve s ohľadom na platné české právo*. Praha, 2006, s. 172-173.

¹⁷ KELEMEN, *Institutiones*, s. 358; SZLEMENICS, *Elementa juris hungarici iudicarii civilis*, s. 150; FRANK, *Principia*, s. 128-129.

¹⁸ V súčasnej kánonistike sa užíva termín separácia od stola a lôžka, v nedávnej minulosti Š. Luby preferoval termín rozvod od stola a lôžka, in LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Reprint. Bratislava, 2002, s. 320.

a plnenia manželských povinností. Príslušné kánony *Corpus iuris canonici* taxatívne stanovovali, kedy k nej mohlo dôjsť:

- 1) ak jeden z manželov odpadol od viery a druhému manželovi hrozilo nebezpečenstvo straty viery;
- 2) ak jeden z manželov navádzal druhého, aby spáchal trestný čin;
- 3) ak bol jeden z manželov ohrozovaný na zdraví, na živote alebo na majetku márnotránstvom druhého manžela;
- 4) ak manžel kruto zaobchádzal s manželkou;
- 5) ak došlo k bezdôvodnému opusteniu manželky alebo manžela;
- 6) ak jeden z manželov scudzoložil.¹⁹

V predmetnej odlukovej kauze sa žaloba manželky opierala o dva dôvody: predovšetkým kruté zaobchádzanie zo strany manžela a taktiež jeho sústavné nevery, ktoré ohrozovali počestnosť huberovskej rodiny, nehovoriac o zničenej dobrej povesti neverného manžela.

Prvý z dôvodov – tyrania a život i zdravie ohrozujúce násilnícke správanie sa jedného z manželov voči druhému manželovi, voči deťom alebo iným členom domácnosti sa vyskytoval ako veľmi frekventovaný dôvod, o ktorý sa ako o genderovo podmienený prostriedok obrannej stratégie opierali predovšetkým ženy. Aj v našom prípade podľa vyjadrenia manžela malo byť jeho násilie voči manželke len jej zámienkou, zastierajúcou skutočný záujem neplniť si manželské povinnosti ako dobrá manželka a hospodárka, oddávať sa záhaľčivosti, prípadne alkoholizmu a míňať súdom určené vysoké výživné. Uvedené správanie jedného z partnerov však muselo mať znaky trvalého, stupňujúceho sa fyzického alebo psychického násillia, ktoré bolo nad prípustnú mieru vtedy prípustného podriadeného postavenia ženy voči mužovi. Dôkazné bremeno vždy znášal/la týraný/á manžel/manželka, ktorý ho musel/la aj uniesť prednesením argumentačne relevantných a objektívne preukázaných dôkazov. Najčastejšie sa násilie v rodine dokazovalo lekársnym preskúmaním traumatizovaného tela a poškodenia zdravia týranej osoby, ktoré kauzálne súviseli a boli priamo spôsobené násillím manžela a tiež výpoveďami očitých svedkov, svedčiacich obvykle pod prisahou. Poškodenie zdravia vtedajšia prax kladne vyhodnocovala na základe traum spôsobených typickým bitím, korbáčovaním, palicovaním, zatváraním, hladovaním týranej osoby alebo psychického útlatku, resp. nátlaku cestou rôznych vyhrážok, znevažovania, verejného urážania, ponižovania, neoprávnenej kritiky, šikanovania, prenasledovania, citového vydierania a pod. Jeden zo znalcov uhorského civilného práva Imrich Kelemen sa k dôvodu násillia v rodine vo vzťahu k dočasnej odluke vyjadril nasledovne, pripúšťiac jej akceptáciu: „*Ak do manželstva vstúpi násilie alebo iná ťažkosť (povinnosť), môže žiadať druhá poškodená strana, aby aj súdnou cestou bola zbavená tejto povinnosti žiť spolu, t.j. aby sa jej umožnil odchod.*“²⁰

¹⁹ V poslednom prípade cudzoložstva súd pripúšťal rozsudok trvalého odlúčenia, odluky od stola a lôžka pri vedomej nevere jedného z manželov (*Separatio .. conceditur, et perpetua quidem tantum propter adulterium scienter ac libere commisum*). Porovnaj KHLÓSZ, *Praxis seu forma*, s. 193; taktiež KELEMEN, *Institutiones*, s. 338; JUNG, *Darstellung*, s. 115; FRANK, *Principia*, s. 128-129.

²⁰ KELEMEN, *Institutiones*, s. 326; podobne JUNG, *Darstellung*, s. 107.

Povšimnime si, že iniciáciu k odchodu mali najčastejšie týrané ženy, ktoré nie zriedka od násilníka opakovane utekali (príkladom je aj žalujúca manželka Barbora Huberová). P. Khlósz sa vyjadril k právnej ochrane poškodenej manželky veľmi výstižne s poukazom na súdom nariadenú ochranu, ktorá mala trvať počas doby trvania súdneho sporu a ktorá mala zabezpečiť manželke trvalé bezpečie. K prejudiciálnej otázke súdnej protekcie hovorí nasledovne: „Bude poskytnutá dostatočná záruka, že vracajúcej sa žene nespôsobí muž násilie, pretože ak pokračuje táto zúrivosť alebo nenávisť muža voči žene a tejto obávajúcej sa žene nemôže byť poskytnutá dostatočná ochrana, do rozhodnutia v spore je potrebné túto čestnú ženu odovzdať do ochrany na miesto, kde jej muž alebo jeho priatelia nebudú môcť spôsobiť žiadnu neprávosť.“²¹

V prípade slobodného a vedomého cudzoložstva jedného z manželov súd pripúšťal rozsudok trvalého rozlúčenia (*Separatio... conceditur, et perpetua quidem tantum propter adulterium scienter ac libere commisum*). Vtedajší doktori práva (napr. Frank, Kelemen, Jung) hovorili o formálnom cudzoložstve, ak nedošlo k odvetnému cudzoložnému skutku druhého manžela, ani k odpusteniu nevery napr. dobrovoľnou súložou, tichým súhlasom nevinnej strany. V tomto prípade iba nevinný/á manžel/manželka kvalifikovane mal/mala právo žalovať. V ostatných prípadoch súd mohol obligatórne judikovať len o dočasnej separácii, ktorú súd ukončil, ak zanikol jej dôvod, ale naopak, pokiaľ tento pretrvával, platilo naďalej pôvodné rozhodnutie súdu.²² Khlósz pripustil možnosť, že „ak došlo k odluke od stola a lôžka na základe cudzoložstva, po jeho napravení nie sú povinní manželia sa k sebe navrátiť, a tiež, ak došlo k duchovnému cudzoložstvu, nemôže druhý manžel vstúpiť do kláštora.“²³ Z uvedeného vyplýva, že nevznikol po náprave medzi manželmi z dôvodu cudzoložstva nárok na obnovenie manželského súžitia a manželských práv a povinností, t.j. návrat do pôvodného stavu, ale pripúšťalo sa opätovne nové cirkevnoprávne konanie o obnovu manželského súžitia.

Žalobný nárok z dôvodu nevery alebo cudzoložstva, o ktorý sa ďalej žalobkyňa B. Huberová opierala, mohol zaniknúť na základe viacerých okolností, ktoré kánontika pripúšťala v týchto prípadoch:

- a) ak nevinná strana následnou súložou odpustila vinnej strane alebo ju v tichosti prijala späť;
- b) ak medzi manželmi došlo až následne k vzájomným útokom;
- c) ak nevera vznikla z dobrovoľného súhlasu manžela;
- d) ak manželka uviedla spravodlivú príčinu svojej nevery z dôvodu donútenia alebo bez jej vedomia (napr. v spánku).²⁴

Okrem kánonických dôsledkov sa v uhorskom šľachtickom a trestnom²⁵ práve mohla ešte teoreticky uplatniť aj prísna úprava Tripartita I/čl. 105 podľa ktorej, ak manžel sám odhalil neveru manželky, mohol ju beztrestne ako akt krvnej pomsty usmrtiť. Ak by jej však mlčky alebo iným skutkom neveru odpustil,

²¹ KHLÓSZ, Praxis seu forma, s. 221.

²² KELEMEN, Institutiones, s. 359; JUNG, Darstellung, s. 112-113.

²³ KHLÓSZ, Praxis seu forma, s. 217.

²⁴ JUNG, Darstellung, s. 114.

²⁵ V rámci spáchania a potrestania zločinu cudzoložstva.

strácal trestnoprávny nárok na čin odplaty a zadosťučinenia. V opačnej situácii nevery manžela však uhorské právo benevolentne umožňovalo určiť iný arbitrážny trest.²⁶

U všetkých odlukových dôvodov však platila jedna konvalidačná zásada, ak ich bolo možné, ako hovorí Frank „*zmarit* (napraviť) *následným spontánnym súžitím* (súložou – *subsequentem spontaneam conjunctionem*).“²⁷ Taký čin odpustenia z uvedeného dôvodu objektívne dané odlukové dôvody zneplatňoval u oboch manželov a zaväzoval ich zotrvať v manželstve a poskytoval dôvod napríklad na stiahnutie žaloby alebo na podanie návrhu na zrušenie dočasnej odľuky.

Čo je významné ešte spomenúť, sú majetkovoprávne (príp. dedičské) nároky rozlúčených manželov, konštitutívne judikované už na čas od podania žaloby do konečného rozhodnutia vo veci (tzv. predbežné súdne opatrenia najmä vo veci kontaktov medzi sporiacimi sa stranami a nárok manželky na dočasné výživné, užívanie majetku manžela a pod.) a na čas po odľuke. Vtedajšia kánonistika fakultatívne pripúšťala delenu súdnu právomoc svetských (laických súdov), a preto predbežne, t. j. pred vynesením konečného rozsudku obvyklé majetkovoprávne nároky medzi manželmi riešili miestne a podľa stavovskej príslušnosti určené súdy (v našom prípade to bol prešporský mestský súd). V konečnom rozsudku cirkevného súdu o separácii sa potom definitívne určili akcesoricky všetky civilné účinky rozhodnutia cirkevného súdu:

- a) pre vinníka stratu nároku na spoločné bývanie;
- b) pre nevinnú manželku nárok na výživné, vyplatenie obvenenia, prípadne vrátenie vena a odovzdanie/vyplatenie podielu na spolunadobudnutom majetku manželov²⁸;
- c) úprava vzťahov medzi manželmi a deťmi a úprava starostlivosti o výchovu a výživu maloletých detí na čas odľuky.²⁹

Procesnoprávne na jej kvalifikáciu a priznanie súdom kánonické právo vyžadovalo uskutočnenie riadneho súdneho procesu, v ktorom súd skúmal jej objektívne odôvodnenie a na základe kladného posúdenia odôvodnenosti žaloby vyriekol rozsudok odľuky od stola a lôžka. Platila zároveň vyššie spomenutá prezumpcia povinnosti obnoviť manželské súžitie, ak zanikol dôvod na ňu, k čomu boli zároveň súdy zaviazané, aby nabádali oba sporné strany v samotnom súdnom

²⁶ KÖVY, Alexander. *Elementa jurisprudentiae hungaricae. Cassoviae*, 1807, s. 118.

²⁷ FRANK, Principia, s. 127; podobne SZLEMENICS, *Elementa*, s. 138.

²⁸ K majetkovému postaveniu manželky pozri napr. LACLAVÍKOVÁ, Miriam. *Formovanie úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi (od vzniku uhorského štátu do prvej československej kodifikácie rodinného práva)*. Bratislava, 2010.

²⁹ K tomu pozri súdobý názor P. Khlósa: „V prípade rozvodu od stola a lôžka alebo inak povedané separácie od lôžka a spoločného súžitia, ktorý určil cirkevný súd, je možné (s výnimkou obvenenia) rozdeliť všetky počas manželstva spoločne nadobudnuté majetky rovným dielom medzi oboch manželov, a tiež určiť „dlhy“ „debita“ (nároky, pozn. prekl.) na výživu a živobytie pre nevinnú stranu a potomkov, a tiež zaplataenie súdnych trov, ktoré sú vynútiteľné na svetských súdoch pomocou žalôb nazývaných *litterae compasualles* (listiny dotýkajúce sa verejných bremien, pozn. prekl.). Citované podľa KHLÓSZ, *Praxis seu forma*, s. 231; porovnaj LUBY, *Dejiny*, s. 320; LACLAVÍKOVÁ – ŠVECOVÁ, *Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku*, s. 69.

procesne ukončiť nezhody a uzavrieť súdne konanie zmierom alebo iniciatívne už vyrieknutú separáciu ukončili v následnom rozsudku.³⁰

Základné procesné zásady a pravidiel uplatňované v manželských sporoch

Procesné normy manželských sporov obsiahli potridentské kánonické normy (Trid. Sess. 24, kán. 20 de ref. matr.), pričom súdne príslušný bol prvostupňový súdny senát diecézneho biskupa alebo senát generálneho vikára spolu s príseďiacimi (*Sacra Sedes Diocesana*). Odvolania všeobecne smerovali na druhostupňový arcibiskupský súd príslušného metropolitu (*Forum Metropolitanum*) a jeho rozhodnutia na súd uhorského prímasa (*Sedes Primatialis*), teda Primaciálny súd Ostrihomskej arcidiecézy. Najvyššou a ostatnou súdnou inštanciou zostala Rímska kúria (*Sedes Romana, Forum Pontificium*).³¹ Menovanie sudcov uhorských cirkevných súdov však bolo v kompetencii uhorského kráľa.³²

V krátkosti predstavíme iba zásadné procesné zásady, užívané na uhorských katolíckych súdoch v manželských sporoch, ak predmetom sporu boli tieto druhy žalôb (sporov): o (ne)existenciu manželstva (spory o nulitu), jeho ďalšie trvanie (spory o rozlúčenie), resp. prerušenie manželského spolužitia (spory o odluku/separáciu od stola a lôžka). Načrtnutý procesný priebeh každého súdneho sporu vykazuje jednoznačne charakter sporového konania, iniciovaného podaním žaloby v zásade nevinnou stranou. P. Khlósz zároveň pripomína dôležité procesné pravidlo, aby každé tvrdenie dokázala tá strana, ktorá ho tvrdila, alebo sa na tvrdenie iného odvolávala (t. j. strany sami navrhovali súdu predvolať svedkov obžaloby alebo obhajoby).³³ O procesných zásadách a priebehu súdneho sporu koncentrovane pojednal P. Szlemenics, ktorého závery možno zhrnúť pre spory o separáciu alebo odluku od stola a lôžka nasledovne³⁴: spor tak ako pri anulácii sobáša iniciovala nevinná strana a aplikovali sa rovnaké procesné pravidlá ako pri anulácii. Zákonný sudca bol taktiež ten istý, t. j. sudcu u katolíkov latinského rítu alebo ak bola aspoň jedna strana katolícka, predstavoval diecézny súd. Žalobca v žalobe musel dokázať objektívny a závažný dôvod alebo dôvody

³⁰ Spracované podľa LACLAVÍKOVÁ - ŠVECOVÁ, Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku, s. 68; bližšie pozri však FRANK, Principia, s. 129.

³¹ Štruktúru a charakteristiku uhorských cirkevných súdov (uvedené oficiálne názvy súdnych tribunálov pochádzajú zo súdovej uhorskej náuky 18. a prvej polovice 19. storočia) pozri SZLEMENICS, Elementa, s. 21-22. Porovnaj KHLÓSZ, Praxis seu forma, s. 225; KELEMEN, Institutiones, s. 362; JUNG, Darstellung des ungarischen Privatrechtes, s. 7980, 111; HUSZTY, Stephanus. Jurisprudentia practica seu Commentarius novus jus hungaricum. Agriae: Typis Scholae Episcopalis, 1778, s. 123-124. K cirkevným súdom uhorskej katolíckej cirkvi pozri bližšie STIPTA, István. Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice, 2004, s. 102-103.

Trid. Sess. 24, can. 12 de Sac. matr., cap. 20 de ref. matr. cap. 12 de Sent Excom. in 6-o. Uhorské laické normy potvrdili cirkevnú jurisdikciu Matth. D. 1: 3, Vlad. D. 1:45, zák. čl. 46/1723 § 29, zák. čl. 26/1791 § 16.

³² KELEMEN, Institutiones, s. 362.

³³ Khlósz odkázal na zásadný prameň Štatút Svätej stolice Ostrihomskej arcidiecézy z roku 1657, ktorý umožňoval, ak „jedna zo strán predkladá svoje svedectvá, tvrdenia, druhá strana musí žiadať o ich dokázanie, inak môže byť žaloba popieraná až do konečného rozhodnutia vo veci.“ Citované podľa KHLÓSZ, Praxis seu forma, s. 232.

³⁴ SZLEMENICS, Elementa, s. 150-155.

sa separáciu príslušnými dôkazmi a to získaním aspoň jedného svedka, ktorý dosvedčil základ (*fundamentum*) žaloby. Po poskytnutí náležitých dôkazov súd mohol vyhlásiť separáciu riadnym rozsudkom. Rozsudok vyhlasujúci tak nulitu, ako aj separáciu bol osobitý v tom, že počas celého sporu zostal prítomný ako tretia strana – obhajca zväzku (*defensor matrimonii*)³⁵, ktorý bol obligatórne ustanovený v manželských sporoch z toho dôvodu, pretože mal o dôvode žaloby povinne pochybovať a mal aj sám iniciatívu v spore prekladať dôkazy proti žalobe, okrem toho mohol vystupovať aj ako mediator medzi sporovými stranami. Obhajca zväzku bol povinný v prípade, ak prvostupňový súd prijal žalobu a rozlúčil manželov, a to aj v prípade, ak by obe sporné strany boli spokojné s rozsudkom, sa proti rozsudku obligatórne odvolať. Ak však rozsudok o separácii (alebo aj o nulite) potvrdil súd druhej inštancie, obhajca zväzku, ak vo svojom svedomí usúdil, že rozsudok už netreba meniť, bol oslobodený od povinnosti ďalšieho odvolania.³⁶ Po poskytnutí dôkazu súd povolil nevinnej strane nielen odľahu od stola a lôžka, ale prisúdil jej aj náhradu súdnych trov a polovicu koakvizície³⁷; ak zvíťazila nevinná manželka, manžel bol okrem odovzdania polovice koakvizície a náhrady trov ešte aj odsúdený na vydanie obvenenia (slovenskou historiografiou označovaný aj za venné, ktoré predstavovalo majetok určený manželke od manžela za konzumáciu manželstva a plnenie manželských povinností, ktorý nadobudla manželka až po zániku manželstva, resp. odluke od stola a lôžka) a na vyplácanie nevyhnutného výživného na manželku a maloleté deti.

Kauza *divortium a thoro et mensa* manželov Huberovcov

Manželstvo Mateja Hubera, prešporského obyvateľa a lodníka a Barbory, rod. Schmotzovej³⁸ (pochádzajúcej z dolnorakúskeho mestečka Petronell, lat. Carnuntum), sa uzavrelo v Petronelli dňa 26. novembra 1794 na tunajšej fare, za účasti dvoch svedkov (prešporských občanov Michala Zöhnera a Juraja Stöttbachera) a za asistencie miestneho farára Tadeáša Gottwalda. Ten na začiatku samotnej kauzy v roku 1815 dodatočne pod prísahou dosvedčil, že manželstvo sa uzavrelo urýchlene, pričom obaja snúbenci požiadali príslušné cirkevného úrady o dišpenz a skrátenie potrebnej dĺžky troch zákonných ohlások. Manželka vstupovala do manželstva ako panna (slobodná) a manžel ako vdovec. Manželstvo bolo konzumované v deň sobáša, ako uviedla manželka v jednej z výpovedí.

³⁵ Obhájcu zväzku nominoval miestny biskup a v jeho neprítomnosti generálny vikár, na svetských súdoch predseda súdneho senátu. K jeho všeobecným povinnostiam sa radila ochrana hodnôt manželstva za predpokladu zásadnej nestrannosti v spore („aby sa nespriahol zo tajne so spornými stranami“). Ako poukázal P. Szlemenics: „Strany môžu sudcu zaviesť do omylu, ale on má úskostlivo hľadať pravdu.“ Citované podľa SZLEMENICS, *Elementa*, s. 152.

³⁶ Odkaz na Konštitúciu Benedikta XIV. nazvaná *Dei miseratione* z 1741. P. Szlemenics ďalej poznamenal, že aj evanjelici a kalvíni prijali nepriamo vo svojich predpisoch obsah záverov zmienenej konštitúcie. SZLEMENICS, *Elementa*, s. 153; KHLÓSZ, *Praxis seu forma*, s. 232.

³⁷ Spolunadobudnutý majetok počas manželstva.

³⁸ Obsiahly výpis zo súdneho spisu v overenom odpise, vyhotovenom ostrihomským arcibiskupom A. Rudnayom, spolu s extraktmi rozhodnutí a mandátov odvolacích súdov a neoverenými odpismi písomných listinných dôkazov oboch strán sú uložené in ATA, f. *Officium Vicariale Tyrnaviense, Processualia*, kauza Schmotzová verzus Huber, r. 1815.

Z opakovaných výpovedí manželky vyplynulo, že počas nasledujúcich dvadsiatich rokov manželstvo nenaplnilo žiadne z cieľov: manželia nespodili ani jedného potomka a samotné spolužitie bolo poznačené podľa vyjadrenia žalobkyne, jej početných svedkov a samotného huberovského služobníctva sústavnými útokmi, obmedzovaním pohybu, urážkami a šikanovaním výhradne zo strany manžela. Manželstvo mali ohrozovať aj početné nevery, resp. manželovo neprimerané obťažovanie slúžok so sexuálnym motívom (viď výpoveď slúžky Cecílie Gräfinovej) a tak už 23. júna 1814 sa manželka spolu s adoptívnou dcérou Katarínou súkromnoprávne separovala od manžela, presťahovala sa do jedného z ich spoločných nehnuteľností (do tzv. Feiglerovho domu) a následne požiadala 21. septembra 1814 prešporský magistrát, aby ju prijal pod súdnu ochranu, keďže manželove inzultácie a útoky naďalej pokračovali a manžel jej odcudzil medzitým tri truhlice so ženskými proprietami a oblečením. Navrhla tiež súdu, aby jej predbežne (do rozhodnutia vo veci samej) určil výživné, čo aj súd na zasadnutí 24. septembra 1814 začal vyšetrovať a riešiť. V žiadosti mestskému súdu Barbora požadovala na základe ročných spoločných príjmov s manželom výživné až vo výške vyše 3000 zl., keďže ju celé roky vylúčil z nadobúdania spoločného majetku (tzv. koakvizície). Ďalej žiadala o súdnu ochranu a zákaz pred ďalším násilím manžela pod hrozbou jeho uväznenia (*sub Poena Civilis Arresti, ab omni in me attendanda involatione, violatione et lasione judicialiter serio ac districtim inhiberi... judicialiter resolvi suplico*).³⁹

Z hľadiska miestnej príslušnosti bol na prvom stupni príslušný Metropolitný súd Ostrihomskej arcidiecézy v Trnave⁴⁰, na ktorom sa začalo vo veci manželkinej žaloby o odluku od stola a lôžka pojednávať od 26. júna 1815. Barbora žalovala prostredníctvom svojho advokáta, vznešeného pána Štefana Marciša manžela z dvoch dôvodov: z titulu trvalého a neznesiteľného násillia (*propter implacabile viri ergam uxorem odium, furiam et saevitiam*) voči nej a jej adoptívnej, maloletej dcéry Kataríny Franzovej a tiež z cudzoložstva (*etiam propter commissum adulterium*), ktorého sa mal opakovane manžel dopustiť. Bezprostredným dôvodom (povestnou „poslednou kvapkou“) na podanie žaloby sa stal odhalený intímny vzťah s ich vlastnou kuchárkou, resp. hospodárkou Katarínou Ettenhoferovou, ktorý vzbudil verejný škandál a pohoršenie. Táto žena bývala a slúžila v dome Huberovcov od roku 1813, pričom manželka sa od začiatku stavala k nej negatívne, a nechcela ju prijať do služby, čo musela zmeniť až na základe imperatívneho mandátu manžela. Zo žaloby možno uviesť jej hmotnoprávny základ: žalobkyňa žiadala úplnú odluku od stola a lôžka z titulu manželovho dlhoročného násillia a nenávisti k nej a ním spáchaného zločinu cudzoložstva; ďalej žiadala ako

³⁹ V súdnom spise sa pod žalobkynými dôkazmi č. 11 a 19 nachádza jej žiadosť o súdnu ochranu a dočasné určenie výživného a tiež extrakt mestského súdneho protokolu z 27. mája 1815, podľa ktorého prešporský súd zakázal manželovi Matejovi obťažovať manželku Barboru v jej, tzv. Feiglerovom dome a prikázal mu vrátiť odcudzené truhlice.

⁴⁰ Súdny spis neuvádza meno sudcu prvostupňového súdu, ale podľa vystavených mandátov a adresáta žaloby možno dedukovať, že ním bol veľadôstojný pán Imrich, slobodný barón de Pérén, báčsky biskup, prepošt Ostrihomskej metropolitnej arcidiecézy (toho času bez obsadeného postu ostrihomskeho arcibiskupa) a ostrihomský kanonik, v tom čase aj trnavský farár a hlavný súdny auditor Ostrihomskej kapituly.

vedľajšie žalobné nároky (*cause divortialis Accessoria*) určiť na ňu a maloletú dcéru Katarínu primerané výživné, vydať obvenenie, veno, prínos a polovicu spolunadobudnutého majetku, zaplatiť súdne trovy a všetky ostatné výdavky.⁴¹

Ako uviedla ďalej v jednej z prvých výpovedí pred súdom I. stupňa v auguste 1815, s manželom viedla po sobáši pokojný život len veľmi krátku dobu, keďže sa asi po šiestich týždňoch po sobáši prejavila manželova násilnícka a tyranská povaha, keď ju verejne zauškoval pred svedkami na ulici a tým ju prvýkrát verejne znevážil a zaútočil na ňu. Následne žiadala povolať pred súd viacerých svedkov, ako boli susedky, priateľky, domáce služobníctvo, prípadne aj mestskí úradníci, ktorí svedčili pod prísahou o sústavnom osočovaní, fyzických útokoch a psychickom tyranizovaní jej a aj jej dcéry (ktorú mal žalovaný manžel bezdôvodne zatvárať) a keďže sa podľa jej vyjadrenia za dvadsať rokov presvedčila o jeho nezmeniteľnej tyranskej povahe, rozhodla sa požiadať o trvalú odluku od stola a lôžka (*„die Ursache der Uneinigkeit ist einzig und allein seyn unmenschlich grausames und tyranisches Gemüth, welches nur mit seinen Leben aufhören wird“*).

Jedna zo svedkýň žalobkyne Cecília Gräfinová z Trenčína vypovedala v júli 1815 o krátkej službe u Huberovcov, ktorú nastúpila ako slúžka v roku 1810 toto: vzhľadom na sústavné sexuálne obťažovanie zo strany manžela Mateja musela od Huberovcov na vlastnú žiadosť po dvoch mesiacoch odísť. Počas služby bola tiež svedkom trvalého zneužívania manželky Barbory, ktorú manžel bez zjavnej príčiny napomínal a zneužíval, hoci sa pre Cecíliu javila manželka ako dobrá a starostlivá hospodárka a poriadna žena (*„so hat sie ihr Mann Mathias Huber beständig verfolgt, gefasst, und auf alle mögliche Art ohne Ursache gemisshandelt, wiewohl sie eine fleisige und messige rechtschaffene Frau und Hauswüthin ist“*).

Súd v otázke domáceho násillia voči manželke podnikol viaceré vyšetrovania a zopakoval viaceré miestoprísahné svedectvá svedkov (napr. susedky Jozefíny Volčákovéj z 7. marca 1815), ktorí svedčili o vypočutí si sústavných Barboriných sťažností na manžela, o spôsobených ranách a modrinách, ktoré mala na tele, a ktoré im často plačúc a opakovane ukazovala, ale na osobitnú otázku súdu, či boli prítomní samotnej inzultácie alebo bitiek, tak uvedenú skutočnosť ani jeden zo svedkov nemohol dosvedčiť. Fyzické zranenia však zaznamenali viaceré lekárske prehliadky prešporského chirurga Jána Juraja Dobelmana, napr. jedno z 19. júna 1815, ktorý Barboru vyšetril po poslednom útoku manžela dva dni predtým, a ktorý potvrdil, že jej pravá ruka bola pomliaždená a zmodrala.⁴² Toto napadnutie nepriamo dosvedčila suseda Magdaléna Eberlová dňa 2. júla 1815,

⁴¹ „Cum autem dictamine Sacrorum Canonum signanter vero Cap. Ex Transmissa 8 et Cap. Litteras Tuas 13-io de Restut. Spoliatur, nec non Cap. 5 et 4 de Divortiis Decreto item Colomani Lib. 2 Cap. 8 tum propter implacabile viri erga uxorem odium, furiam et saevitiem cum etiam propter commissum adulterium, conjuges quoad Thorum et Mensam divortiar, et separari praecipentur, Uxorique innocenti et Prolibus annuas Intertentio per Virum praestanda, extradatio item Dotis, Allaturae, Paraphernorum, et Medietatis Coaquisitorum, ac Exprensarum quoque Processualium Refusio, cum cunctis aliis Accessoriis adjudicari absolerent.“ Citované podľa súdneho spisu ATA, f. Officium Vicariale Tyrnaviense, Processualia, kauza Schmotzová verzus Huber, r. 1815.

⁴² O tejto skutočnosti vypovedá aj zápis v magistrátnom protokole prešporského magistrátu, ktorý si vypočul na zasadnutí 5. a 6. septembra 1815 správu mestského fyzikusa o lekárskej prehliadke manželkiných zranení (o jej vyklbenom ramene – „über der untersuchten luxirten Arm des

ktorá síce opäť samotný útok nevidela (*illa testis verberari non viderit*), ale dopoču-la sa o ňom a keď prišla zranenú manželku navštíviť, tak ju 18. júna 1815 manžel Matej ihneď po príchode do ich domu slovné napadol, vyhнал ju z domu a ešte aj verejne na ulici jej nadával a vyhrážal sa jej fyzickým útokom.

Zo súdneho zápisu je zrejmé, že už prvostupňový súd prihliadajúc na záväzné pramene a inštrukcie určené pre odlukové spory pri dokazovaní domáceho násil-lia musel prijať len také priame dôkazy a svedectvá o násilí, ktoré však žalobkyňa nemohla predložiť, keďže jej svedkovia mohli len tvrdiť, že o útokoch manžela počuli od samotnej manželky, ale samotného fyzického útoku sa bezprostredne nikdy nezúčastnili a teda ho nevideli⁴³, z čoho si možno odvodiť, že vtedajšie súdy aplikovali rigorózne v tejto kauze pri tomto dôvode striktný právny forma-lizmus. Voči jej svedectvám a tvrdeniu o násilí manžel spochybnil vierohodnosť svedkov, pretože povolani bývalí sluhovia boli podľa neho zmanipulovaní a báli sa svedčiť proti svojej panej (*servus vel inquilinus est pro vel contra dominum testem idoneum agere non possit, nulla adhuc Lege definitum est*).

K dôvodu cudzoložstva manžel uviedol argument, že v čase domnelého (man-želkou „vysneného“) cudzoložstva s onou Katarínou mal už viac 65 rokov a teda nebol schopný pohlavného styku a ako dôkaz poskytol potvrdenie o zdravot-nej prehliadke prešporského mestského lekára Jozefa Redla zo 7. decembra 1816, ktorá potvrdil, že pán Matej Huber, tunajší lodnícky majster, 65-ročný má už nie-koľko rokov herniu scrotalis, ktorá bola takého značného rozsahu, že mu zabra-ňovala normálny sexuálny styk, resp. len s veľkou námahou a ktorá by viedla skôr či neskôr k zániku schopnosť sexuálneho koitu („*eine Hernia (prietrž alebo pruh, pozn. aut.) scrotalis und zwar beträchtliche Umfang... und dnoch früher oder später zu seiner Auflösung die nächste Ursach seyn wird*“).⁴⁴ Zároveň manžel namietal, že by bol v roku 1787 znásilnil istú dievčinu Teréziu Rajterovú, keďže bol súdne spod obžaloby zo znásilnenia oslobodený (*cum ab imputato sibi perperam crimine judicialiter absolutus fuerit*).⁴⁵

Barbara Huber“). In AMB, fond Magistrát mesta Bratislava, magistrátny protokol za rok 1815, sign. 2981.

⁴³ „Testes enim hi unicum verberationis casum, et hunc etiam non ex propria scientia, sed ex que-relis Actricis enarrant, quod autem una, etiam crudeliter, uxoris verberation fundamentum di-vortii non constituat, id dictamine C. Ex transmissa 8 et C litteras 13 de Restit. Spol. evicti juris est.“ In ATA, f. Officium Vicariale Tyrnaviense, Processualia, kauza Schmotzová verzus Huber, r. 1815.

⁴⁴ ATA, f. Officium Vicariale Tyrnaviense, Processualia, kauza Schmotzová verzus Huber, r. 1815, dôkaz manžela pod označením R.

⁴⁵ K tejto trestnej kauze sa nachádza rozsiahly spisový materiál v Archíve mesta Bratislava (ďalej len AMB). Trestný čin znásilnenia sa mal stať v roku 27. mája 1787 a obeťou malo byť isté dievča menom Terézia Rajterová. Obžalovaným zo skutku bol Matej Huber a ako uvádza odpis obžalo-by, prokurátor žiadal podľa zaužívanej súdnej praxe (podľa nemeckej Praxis Criminalis – 2. časť, § 75) za tzv. násilné smilstvo, čiže znásilnenie – adekvátny trest smrti a materiálne zadosťučí-nenie („sustentatio nempe laesae et violatae puellae ... sibi condignam satisfactionem impendi“) pre poškodenú. Súdne pojednávanie sa začalo na Jozefom II. zreformovanej bratislavskej sedrii 28. januára 1788, ktorá rozhodla 17. júla 1789 oslobodením obžalovaného („dictum Matthiam Huber ab impetitione fisci criminalis absolvi“). Následne bol spor apelovaný sedriálnym pro-kurátorom u dištriktuálnej súdnej tabule, ktorá na základe svedectva Juraja Sottfrieda vrátila v rozsudku z 28. augusta 1789 celú vec naspäť na prvostupňový súd. Spor sa podľa vtedajšej

Rozhodnutiu súdu I. stupňa z 9. júna 1819 predchádzali viaceré pokusy manžela aj prešporského farára (jeden z posledných pokusov bol datovaný pred vynešením rozsudku súdu I. stupňa vo februári 1819), prípadne i samotného súdu, aby sa manželia zmierili a obnovili znovu manželské súžitie, ale k tomu pre manželkinu zatvrdilosť a jej zotrvávanie na žalobe napokon neprišlo. V prvom rozsudku nebolo absolútne vyhovené žalobkyni, pretože podľa názoru súdu jej tvrdenia o zločinoch násilia a cudzoložstva boli manželom spoľahlivo vyvrátené, resp. manželkine dôkazy ním spochybnené. Z toho titulu bol manžel spod obžaloby oslobodený a manželke bolo nariadené vrátiť sa k nemu, avšak tento podľa nej „ťaživý“ (*onerosam indultu*) rozsudok nemohla vonkoncom prijať a odvolala sa. Začala sa tak špirála ďalších apelácií z jednej aj druhej sporovej strany.

Od roku 1819 bolo prvostupňové rozhodnutie posudzované v odvolacom konaní (*in via gradualis appellationis*) na Primaciálnom súde Ostrihomskej arcidiecézy, ktorý rozhodol o rok na to 2. decembra 1820 nasledovne: nevinná manželka bola zaviazaná v rozsudku sa vrátiť k manželovi, pokiaľ sa nepreukáže vina manžela na spáchaní cudzoložstva s dotyčnou správkynou. Čo sa týka obvenenia, to nebolo dokázané, hoci manželka tvrdila, že zmluvne bolo dohodnuté vo výške 1000 zl., ale v priebehu sporu ho nevedela preukázať (Barbora tvrdila, že jej manžel odcudzil manželskú zmluvu, v ktorej bolo zmluvne dohodnuté) a manžel voči obveneniu odporoval svedeckými výpoveďami svedkov sobáša, že žiadna manželská zmluva s takýmto záväzkom nebola manželmi v čase sobáša podpísaná. Avšak veno a polovica spolunadobudnutého majetku (tzv. koakvizícia) boli už skôr v roku 1815 v civilnom konaní určené a cirkevný súd len v rozsudku potvrdil jeho súdnu právomoc vo veciach manželského majetkového práva.

Barbora ihneď pri podaní žaloby zároveň špecifikovala a navrhla manželovi majetkové vysporiadanie (ako uvádza v súdnom spise, v čase začatia konania na súde I. stupňa v auguste a novembri 1815 manželovi zaslala dva návrhy na majetkové vyrovnanie, ale ani na jeden z nich neodpovedal). Čo sa týka koakvizície nešlo o malú sumu, keďže za dvadsať rokov manželstva obaja manželia nadobudli viaceré nehnuteľnosti a aktíva v celkovej hodnote až 69.150 zl. a z nich manželka požadovala zákonnú polovicu. Ďalej požadovala aj vydanie konkrétnych hnutelností (šperkov, oblečenia, domáceho riadu a pod.). Jej zákonným nárokom bolo aj vrátenie, resp. vyplatenie vena, ktoré do manželstva priniesla a to vo výške 201 zl. 59 gr. Taktiež požadovala zaplatiť súdne a iné trovy, ktoré jej odvolací súd priznal a prikázal manželovi zaplatiť trovy v hodnote 600 zl.

Vo veci predbežne určeného výživného, ktoré mal platiť manžel do konečného rozhodnutia vo veci samej, a to 1400 zl., z ktorých jej reálne vyplácal len polovicu, t. j. 700 zl. ročne, jej odvolací súd určil výživné 700 zl. O primeranom predbežnom výživnom podľa normy Tridentského koncilu (*ad Mentem Concilii Tridentini*

vecnej príslušnosti dostal na prešporský metský súd, ktorý 14. júla 1790 pre nedostatok nových dôkazov iba potvrdil pôvodný oslobodzujúci rozsudok. Konkrétny skutkový stav a priebeh tejto trestnej kauzy pozri in AMB, f. Magistrát mesta Bratislavy, mestský súd (1562 – 1871), k. 1991, inv. č. 13668, pozri tiež neoverený odpis výpisu zo súdneho protokolu mesta Prešporok, uložený ako dôkaz žalobkyne pod č. 10 in ATA, f. Officium Vicariale Tyrnaviense, Processualia, kauza Schmotzová verus Huber, r. 1815.

consequi valeat) rozhodol ešte na jeseň 1815 mestský súd Prešporka na základe príkazu konajúceho prvostupňového súdu zo 4. septembra 1815 (z jeho príkazu citujem: „*Ten istý najslávnejší magistrát neurčil výživné len podľa statusu a možnosti Mateja Hubera, ale tiež s ohľadom na utekajúcu žalobkyňu, ktorú nie je potrebné do skončenia sporu trestať*“⁴⁶). Na margo sporného a neprimeraného výživného sa manžel počas prvostupňového konania vyjadril 26. marca 1819 nasledovne: „*tunajší magistrát rozhodol o ročnom výživnom (Verpflegungs-Quotta) 1400 zl., ktoré už štyri roky (manželka, pozn. aut.) poberá, takto si žije v dostatku a oddáva sa svojim vášňam – pitiu, čo je len krok k jej lenivosti. Výška výživného je nadmerná a ani jej stavu podobné vdovy nepoberajú také výživné (Pension) a z tejto apanáže vydržiava aj dcéru svojej sestry, dievča, ktoré prijala do služieb staršiu Eberlovú a jej syna. Ak meštianska žena poberá takéto výživné, aké potom patrí šľachtickej žene? A keď všetky potraviny išli hore. Jej podmienky (na majetkové vyrovnanie, pozn. aut.) sú jasným dôkazom toho, že manželka na podanie odľuky nemá iný dôvod než peniaze a to nie malé peniaze, keďže si chce žiť ďalej v lenivosti a záhalčivosti. Dúfam v Boha, že nedopustí, aby ona zrealizovala tento nebezpečný plán, keďže pre nás katolíkov je manželstvo viac ako samotná občianska zmluva, je sviatosťou (Sacrament), prisahou zloženou pred oltárom a nerozlučiteľným putom a je treba uhasiť lenivosť a neviazanosť pijanských žien, najmä ak ich mužovia nadobudli majetky ťažkou prácou, a ktoré pochovávajú manželstvá ako ľudské spoločenstvo*“. Záverom súd dôrazne zaviazal manžela, aby prepustil zo svojich služieb ich hospodárku Katarínu (*e suis servitiis dimittendam judicialiter adstrictum pronunciari*).

S dotknutým rozhodnutím sa nezmieril žalovaný manžel a odvolal sa proti nemu na Primaciálny súd do Budína (vedený vtedy ostrihomským arcibiskupom Alexandrom Rudnayom), ktorý celý spor vrátil na súd prvého stupňa (rozsudok tohto súdu podľa krátkeho zápisu v odpise zo súdneho spisu je datovaný na 5. januára 1821). O priebehu sporu v roku 1821 zachované materiály viac nevy povedali, avšak voči rozsudku sa odvolal manžel Matej k treťostupňovému súdu Sv. stolice a žiadal revidovať rozhodnutie primaciálneho súdu a potvrdiť rozhodnutie súdu 1. stupňa (*petit reformata excelsi Primatialis Fori Sententia, Sententiam primi Fori aprobari et Sacrum Judicium pronunciari*). Keďže podľa starobylého a trvalého privilégia udelila Sv. stolica osobitnú právomoc zastupovať ju v Uhorsku pre odvolacie (tzv. superrevízne) konania v manželských veciach na súde ostrihomskeho arcibiskupa a uhorského prímasa. Vzhľadom ku skutočnosti, že doterajšie súdne konanie prebiehalo v rámci súdov Ostrihomskej arcidiecézy, z dôvodu objektívnosti konania a vylúčenia akejkoľvek podozrenia zo zaujatosti nižšie konajúcich súdov, rozhodol vtedajší ostrihomský arcibiskup Alexander Rudnay o zmene miestnej príslušnosti a delegácii odvolacieho konania do Jágra. V uvedenej kauze arcibiskup Rudnay vymenoval na základe jeho špeciálneho poverenia *ad hoc* delegovaného sudcu (*judex pontificus*) jágerskeho arcibiskupa Štefana Fischera de Nagy-Szalatnya (ten však na čas pojednávania ochorel a tak na základe jeho delegácie sa príslušným sudcom napokon stal varadínsky biskup Juraj Tajer). Odvolacie, superrevízne konanie pred ním sa začalo 10. januára 1822

⁴⁶ „idem Amplissimus Magistratus intertentionem hanc interimalem non tantum a Proportione Status et Facultatum Mathiae Huber desigere, sed etiam ad eandem recurrenti actrici usque litis finem accurate et debite pendendam.“

a rozhodnutie sudcu J. Tajera sa zachovalo v neoverenom odpise zo 14. júna 1822. V ňom sudca zopakoval názor prvostupňového súdu, že tak násilie, ako aj cudzoložstvo žalovaného manžela nebolo dokázané priamym svedectvom svedkov obžaloby, ktorí o týchto skutočnostiach svedčili nepriamo, z počutia a niektorí zo svedkov mali byť zmanipulovaní žalobkyňou a ňou „zneužití“ („*misshandeln*“), ergo mali svedčiť z nenávisti alebo zaujatosti voči obžalovanému – *de odio aut interessentia*. Z toho dôvodu nebolo možné vyriešiť rozsudok trvalej odluky od stola a lôžka, ale potvrdiť výhradne rozsudok o dočasnej odluke s pripustením dôkazu o pochybnom, proti všeobecným mravom existujúcim vzťahu a kontaktom manžela s hospodárkou Katarínou, ktorý vzbudil pochybnosť a poskytol príležitosť na manželskú neveru, čo mohlo zmiestiť manželkin úsudok a poskytnúť objektívny dôvod na manželské nezhody. Vzhľadom k podstatnej skutočnosti, že manželka stále zotrvala na svojej žalobe, z tohto dôvodu sudca Tajer mohol potvrdiť iba dočasnú separáciu, dokiaľ sa manželia s pomocou sv. Duchu nezmieria medzi sebou a nevrátia sa k sebe z kresťanskej lásky (*divortium a thoro et mensa ast solum temporale, usquedum scilicet adhirante spiritus S. gratia conjugum horum animi ad veram concordiam christianamque Charitatem rediverint*). Ďalej sudca potvrdil pre rozlúčenú manželku ročné výživné (e maritalibus fixis proventibus) 1400 zl. (vyplácané štvrťročne), ktoré jej prisúdil už prešporský mestský súd (vyplácané štvrťročne). Sudca tiež zopakoval rozhodnutie nižších súdov, aby manžel zapudil spomenutú hospodárku Katarínu Ettenhoferovú, ktorá podľa sudcu poskytla zámienku na samotný spor. Proti tomu rozsudku sa znovu odvolala manželka.

Chronologicky o poslednom dejstve pokračovania súdneho sporu manželov Huberovcov nám vypovedá zachovaný originál rozsudku kaločského a báčskeho arcibiskupa Petra Klobušického, ktorého Sv. Stolica určila listinou Breve z 19. decembra 1822 ako špeciálneho sudcu v tejto kauze, ktorý ako „*a Sede apostolica delegatus iudex*“ za účasti oboch strán, obrancu zväzku Jána Zombonyho a ďalších zúčastnených si celý spor na pojednávaní 1. augusta 1823 znovu vypočul a milostivo za spoluúčasti a po porade s nemenovanými prísediacimi rozhodol „*majúc stále pre očami Pána a jeho spravodlivosť*“ takto: „*Ak sa žalobkyňou nepredložia také zásadné a aktívne dôkazy, ktoré by mohli podporiť odluku, zaväzuje sa spolužiť so svojím mužom. Aby toto súžitie mohlo byť pokojné, je žalovaný súdne zaviazaný, aby bezpodmienečne prepustil spomínanú Katarínu Ettenhoferovú, ak ju už neprepustil, a obom stranám sa pripomína rešpektovať apoštolský príkaz, aby muž miloval svoju manželku, ako Kristus miluje svoju cirkev, a manželka aby sa podriadila manželovi.*“⁴⁷ Rozsudok zaslal biskup P. Klobušický ešte v ten istý deň príslušnému ostrihomskému metropolitnému cirkevnému konzistóriu na exekúciu (*pro exequendorum executione transmitti*), čím, ako nám dokladá zachovaný archívny spis, sa celá kauza zrejme aj mohla skončiť, alebo sa jedna zo strán znovu odvolala?

⁴⁷ „*Si quidem allatae, et active probationes ad eum non assurgunt gradum, ut divortio locum esse possit; eandem ad convivendum viro suo obligari. Ut vero convictus hic pacificus esse possit, RC judicialiter moneri, et stringi, ut Catharinam Ettenhofer, si non eam jam dimisisset, indilate dimittat, utramque vero partem reflecti ad monitum apostolicum, ut nimirum vir diligat uxorem suam, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, mulier vero subdita sit viro suo.*“ In ATA, f. Officium Vicariale Tyrnaviense, Processualia, kauza Schmotzová verzus Huber, r. 1815.

Záver

Ako sa na margo fundamentálnych základov katolíckeho manželstva vyjadroval v súzvuku s dobovou kánónistikou už spomenutý profesor historickej Trnavskej univerzity P. Khlósz, legitímny manželský zväzok nemožno človekom rozlúčiť, pretože vznikol pred Bohom, pričom takéto ľudské konanie by navyše nebolo spoločnosti ani prospešné.⁴⁸ I keď sa v kánónickom ponímaní inštitútu separácie od stola a lôžka principiálne akceptovala hlavná premisa, že manželstvo zaniká smrťou jedného alebo oboch manželov, pričom hovoríme len o manželstvách sviatostných a dokonaných (t.j. konzumovaných), vtedajšia cirkevno-súdna prax katolíckych súdov Uhorska aj na pertraktovanom prípade manželov Huberovcov dokázala štandardné a najčastejšie využívanie tohto inštitútu v zmysle adekvátne zvoleného a v súlade s právom judikovaného právneho prostriedku riešenia manželského trvalého neporozumenia, odcudzenia alebo nenávisťi. Kauza reprezentuje svojím obsahom aj časovým rozsahom kontinuálne rozpory a konflikty medzi manželmi od počiatku manželstva. Naše uhorské cirkevné sudy však veľmi dôrazne trvali na priamom dôkaze, dokazujúcim aspoň jeden z relevantných, závažných odlukových dôvodov a v súdnych enunciátoch judikovali v prospech separácií veľmi obozretne, uprednostňujúc, pokiaľ jeden z manželov, resp. žalobca trval na žalobe, rozsudky v prospech dočasnej odluky, poskytnuvšej čas a ďalšie príležitosti znovu nájsť stratenú dôveru, náklonnosť a manželskú lásku a obnoviť plné manželské súžitie. Mimochodom trvalým znakom všetkých manželských súdnych sporov bol dôraz na zmierovacie konanie medzi manželmi za spolupráce miestnych správcov farností, do ktorých sporiace sa strany pas-toračne ako farníci patrili a ako možno vidieť z časovo zdĺhavého, resp. iste aj psychicky a materiálne vyčerpávajúceho náročného procesu manželov Huberovcov, všetky súdne konzistória rozhodli v prospech zachovania ich manželstva, chrániac citové, osobné aj majetkové záujmy nevinnnej, resp. poškodenej manžel-skej strany. V našom prípade, ak už sudy vyriekli dočasný rozsudok separácie, zároveň odsúdili rozlúčeného manžela na platenie primeraného výživného pre manželku.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívy:

Archív Trnavskej arcidiecézy (ATA), f. Officium Vicariale Tyrnaviense, Processualia.
Mestský archív Bratislava (AMB), f. Magistrát mesta Bratislava, mestský súd (1562 – 1871).
Mestský archív Bratislava (ABM), f. Magistrát mesta Bratislava, úradné knihy (1364 – 1945).

Monografie a zborníky ako celok:

DZIADZIO, Andrzej. Powszechna historia prawa. Warszawa, 2008.
FRANK, Emericus. Principia iuris civilis Hungarici. Tomus I., Pestini, 1829.
JUNG, Johan. Darstellung des ungarischen Privatrechtes. I. Band. Wien, 1818.
KASPER, Walter. Teologie kresťanského manželství. Brno, 1997.
KELEMEN, Emericus. Institutiones juris hungarici privati, Liber I., Budae, 1818.
KHLÓSZ, Paulus. Praxis seu forma processualis fori spiritualis in Mariano-apostolico Hungaricae regno usu recepta. Tyrnaviae, 1761.

⁴⁸ KHLÓSZ, Praxis seu forma, s. 212.

KLIMEŠ, Petr. Psychické příčiny neplatnosti manželství. Olomouc, 2004.

LACLAVÍKOVÁ, Miriam – ŠVECOVÁ, Adriana. Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku. 2. prepracované a doplnené vydanie. Právne postavenie šľachtickej. Praha, 2022.

LACLAVÍKOVÁ, Miriam. Formovanie úpravy majetkových vzťahov medzi manželmi (od vzniku uhorského štátu do prvej československej kodifikácie rodinného práva). Bratislava, 2010.

LUBY, Štefan. Dejiny súkromného práva na Slovensku. Reprint. Bratislava, 2002.

NĚMEC, Damián. Manželské právo katolíckej cirkvi s ohľadom na platné české právo. Praha, 2006.

PUTZ, Karl. System des ungarischen Privatrechtes, Wien, 1870.

STIPTA, István. Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice, 2004.

SZLEMENICS, Paulus. Elementa juris hungarici judiciarii civilis. Liber IV., Posonii, 1829.

ŠOŠKOVÁ, Ivana. Manželstvo a manželsko-právne vzťahy vo svetle prvej kodifikácie československého rodinného práva 1949. Banská Bystrica, 2016.

Legislatíva:

Benignae patentes in die 6. martii 1786 in re matrimoniali emanatae et per articulum 26. 1791 quoad Evangelicos utriusque Confessionis in Hungaria confirmatae. Leutschoviae, 1823.

Počet slov: 6 700

Počet znakov (vrátane medzier): 47 705